

самосвідомість. Зазначаючи провідне значення інституту сім'ї, релігії та освіти, як джерела здобуття низки достовірних знань, уявлень про ідеали і цінності. Та важливість дотримання 3-х критеріїв розсудливості для перевірки достовірності інформації, перш ніж допустити її у внутрішній духовний світ на рівні когнітивної картини світу. Запобігаючи потенційних помилок та здобуваючи невразливість і імунітет до умов інформаційно-когнітивного воєнного впливу.

Література

1. Грот М. Я. Вибрані психологічні твори. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2006. 296 с.
2. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 144 с.
3. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: монографія. Івано-Франкіськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту. 2001. 203 с.

Світлана Чернявська
аспірантка кафедри авіаційної психології
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Постановка наукової проблеми. Льотна праця належить до числа найскладніших: вона має екстремальний характер, проходить у складних умовах, пов'язана з високою матеріальною і моральною відповідальністю, оперативністю, динамічністю при обслуговуванні, експлуатації, застосуванні складної техніки й автоматизованих систем та вимагає від льотного складу психологічної готовності до здійснення такої діяльності і високого рівня розвитку професійно значущих особистісних властивостей зокрема [3]. Вивчення професійно значущих особистісних

властивостей як компонента психологічної готовності студентів-пілотів цивільної авіації є складовою констатувального етапу дослідження їх психологічної готовності до льотної діяльності і уможливорює здійснення подальшого психокорекційного впливу у контексті проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив нам обґрунтувати щонайперше зміст та структуру поняття «психологічна готовність до діяльності» як загальної, довготривалої готовності, як підготовленості усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю, як інтегративного особистісного утворення, яке має об'єднувати в собі наступні компоненти: мотиваційний, компонент досвіду (змістовий та операційно-організаційний), професійно важливі особливості психічних процесів (пізнавальних та емоційно-вольових), професійно значущі особистісні властивості (темперамент, характер, здібності) [4], і відповідає двовимірній структурі особистості К. Платонова. Згідно зазначеної структури, темперамент визначається як біологічно обумовлена підструктура і належить до першого рівня разом зі спрямованістю, досвідом та формами відображення, тоді як характер і здібності виступають другим рівнем у даній структурі і розглядаються як загальні, інтегративні якості особистості [2].

На думку таких авторів як К. Гуревич, В. Матвеева, Є. Климов, В. Трошин, С. Молдавська та ін. [1], для успішного оволодіння професійною діяльністю екстремального характеру, де «людина-оператор» взаємодіє з автоматизованими системами та умовами зовнішнього середовища, оптимальними характеристиками нервових процесів (як фізіологічної основи темпераменту) для виконання трудових задач є сила, рухливість, врівноваженість та такі риси характеру як: нормативність, тривожність, самоконтроль, здатність до роботи в ситуаціях, пов'язаних з ризиком і невизначеністю. Зокрема, у роботі К. Гуревича та В. Матвеевої стосовно діяльності операторів енергосистем було встановлено, що «оперативні якості», які дозволяють успішно впоратися з аварійною ситуацією, більш виражені в осіб з сильною рухливою нервовою системою. Ненадійними виявилися ті оператори, які мали слабку нервову систему і переважання процесів гальмування.

Є. Климов зазначав, що в операторів автоматизованих систем

з інертною нервовою системою будь-яка неочікувана ситуація виявляється стресогенною внаслідок поганої переключуваності (рухливості) нервових процесів. Такої ж думки у своїх працях дотримувався І. Бондарьов, який резюмував, що у професіях, де діяльність пов'язана з неочікуваним виникненням проблемних ситуацій або стрімкою зміною умов діяльності, професійна придатність обумовлюється сильною нервовою системою і домінуванням процесів збудження над процесами гальмуванням.

Дослідження В. Сафонова і Г. Суворова щодо взаємозв'язку кількості «аварій» в діяльності авіадиспетчера і помилок, яких він припускається під час виконання професійної діяльності, показало наявність прямої залежності між кількістю помилок і силою та рухливістю нервових процесів. Відповідно, чим сильнішою і рухливішою є нервова система суб'єкта праці, тим меншою кількістю помилок він припускатиметься при виконанні трудових задач.

Стосовно вивчення характерологічних особливостей фахівців екстремального профілю, то А. Самсонов на прикладі професійної діяльності фахівців пожежної служби встановив, що ефективність їхньої роботи великою мірою залежить від готовності до ризику, толерантності до невизначеності, а також від рівня особистісної тривожності. Таким чином, висока готовність до ризику і низька тривожність сприяє більш успішному виконанню діяльності. Низка дослідників прийшли до висновку, що особи з високим рівнем тривожності в умовах дефіциту часу та необхідності швидкого прийняття рішень демонструють меншу надійність (Г. Нікіфоров, В. Мартенсон та ін.) і характеризуються підвищенням самоконтролю, потребою у високій нормативності діяльності для компенсації власної невпевненості у правильності прийнятих рішень.

Необхідність вивчення загальних розумових здібностей пілота і залежність ефективності його праці від рівня розвитку таких здібностей є очевидною, адже льотна діяльність вимагає від суб'єкта праці високої кваліфікації, а отже і високого коефіцієнту інтелекту, що визначається через певну якість, швидкість й точність вирішення розумових задач та забезпечує продуктивність засвоєння знань і подальше ефективне застосування їх у професійній діяльності.

Наведені вище дослідження дають можливість резюмувати,

що максимальних показників успішності у професійній діяльності екстремального профілю, включаючи пілотів цивільної авіації, досягають фахівці з сильною нервовою системою, рухливістю нервових процесів, низькою тривожністю, достатнім самоконтролем і нормативністю, високою готовністю до ризику та толерантністю до невизначеності, високими показниками загальних здібностей. Результати нашого дослідження професійно значущих властивостей особистості майбутніх пілотів у контексті вивчення їх психологічної готовності до професійної діяльності ми наводимо у даній статті.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного вивчення професійно значущих особистісних властивостей майбутніх пілотів цивільної авіації як складової їх психологічної готовності до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згідно нашої методики дослідження, професійно значущі особистісні властивості як компонент психологічної готовності включають певні вимоги до темпераменту, характеру та здібностей суб'єкта праці. Показниками вивчення зазначеного компонента є: властивості нервової системи (сила процесів збудження, сила процесів гальмування, рухливість нервових процесів, урівноваженість по силі), риси характеру (нормативність, тривожність, самоконтроль, готовність до ризику і толерантність до невизначеності) та інтегральний показник загальних здібностей [1, 2].

Для вивчення професійно значущих особистісних властивостей студентів-пілотів були використані методики: «Методика діагностики темпераменту Я. Стреляу» (сила процесів збудження, сила процесів гальмування, рухливість нервових процесів, урівноваженість по силі), «16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела» (нормативність, тривожність, самоконтроль), «Шкала особистісної готовності до ризику Г. Шуберта» (готовність до ризику), «Шкала толерантності до невизначеності С. Баднера» та «Короткий орієнтаційний тест (КОТ) В. Бузіна, Е. Вандерліка» (інтегральний показник загальних здібностей).

Емпіричною базою дослідження виступала кафедра аеродинаміки та безпеки польотів літальних апаратів Аерокосмічного факультету Національного авіаційного університету, де дослідною роботою було охоплено 40 студентів

другого курсу, які навчаються за спеціальністю «Льотна експлуатація повітряних суден».

Результатами дослідження професійно значущих особистісних властивостей студентів-пілотів є отримані дані щодо рівня їх прояву за визначеними показниками. Так, за «Методикою діагностики темпераменту Я. Стреляу» ми отримали результати щодо рівня вираженості властивостей нервової системи респондентів у відсотках, представлені у таблиці 1. Переважна більшість досліджуваних (85%) має високий рівень сили процесів збудження (сильна відповідь на стимул, швидке включення в роботу, висока продуктивність праці, низька виснажливість, висока витривалість), гальмування (сильні нервові процеси гальмування, швидка й адекватна реакція на прості сенсорні сигнали, високий самоконтроль, зібраність, пильність, «холоднокрівність» у поведінкових реакціях) і рухливості нервових процесів (легкість переключення нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших, рішучість, сміливість). Середній рівень вираженості за вище перерахованими показниками виявлено у 15% опитаних. Щодо урівноваженості по силі, то у всіх 100% опитаних спостерігається високий рівень урівноваженості, тобто процеси збудження урівноважують процеси гальмування і навпаки, настрої стійкий, адаптація до змінних умов діяльності швидка, стійкість до перешкод висока, ризикованість помірною, самооцінка адекватна.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл рівнів властивостей нервової системи

Властивості нервової системи	Рівні прояву (у %)		
	Низький	Середній	Високий
Сила процесів збудження,	0	15	85
Сила процесів гальмування,	0	15	85
Рухливість нервових процесів,	0	15	85
Урівноваженість по силі	0	0	100

Професійно значимі риси характеру «нормативність» та «самоконтроль», які досліджувалися за «16-факторним особистісним опитувальником Р. Кеттела», відповідають середньому рівню прояву у більшості опитаних (70 % і 60% відповідно). Високий рівень нормативності спостерігається у 30% опитаних і свідчить про їх сумлінність, відповідальність, стабільність, врівноваженість, наполегливість, деяку схильність до моралізування, розвинуте почуття обов'язку, усвідомлене дотримання загальноприйнятих моральних правил і норм, наполегливість у досягненні мети, ділову спрямованість. Високий рівень самоконтролю виявлено у 40% опитаних, що свідчить про їх цілеспрямованість, сильну волю, вміння контролювати свої емоції і поведінку.

Половина опитаних респондентів (50%) виявила низький рівень тривожності, що свідчить про життєрадісність, впевненість у собі і у своїх силах, безтурботність, спокій, відсутність каяття і почуття провини. У 30% опитаних виявлено середній рівень тривожності і лише 20% опитаних можна характеризувати як тривожних, а отже таких, що часто переживають занепокоєння, вразливість, іпохондричність, страх, невпевненість у собі, схильні до самозвинувачення, виявляють чутливість до схвалення оточуючих, часто переживають почуття провини і невдоволення собою.

Переважає більшість опитаних за «Шкалою особистісної готовності до ризику Г. Шуберта» показала середній рівень готовності до ризику (80%), яка виявляється в аналізі ситуації і власних можливостей суб'єктом праці, у його поведінці, діях і судженнях. Високий рівень готовності до ризику, як власне і низький рівень, виявлено лише у 10 % опитаних.

Дані, отримані за «Шкалою толерантності до невизначеності С. Баднера», дають змогу встановити, що ця риса у досліджуваних проявляється переважно на середньому рівні (80%). Високий рівень толерантності до невизначеності зафіксовано у 20% опитаних. Для толерантної до невизначеності особистості характерними є: почуття комфорту у момент перебування у невизначеній ситуації; сприймання невизначених ситуацій як бажаних; здатність розмірковувати над проблемою, навіть якщо є невідомими усі фактори та можливі наслідки прийняття рішення; здатність приймати конфлікт та напруження, що виникають у

невизначених ситуаціях; здатність опиратись відсутності зв'язку та логіки на інформацію, що стрімко надходить; здатність приймати невідоме; здатність сприймати нові, незнайомі та ризиковані ситуації як стимулюючі; готовність пристосуватись до невизначеної ситуації чи ідеї. Відсотковий розподіл рівнів професійно значимих рис характеру відображений у таблиці 2.

Таблиця 2

Відсотковий розподіл рівнів професійно значущих рис характеру

Професійно значущі риси характеру	Рівні прояву (у %)		
	Низький	Середній	Високий
Нормативність	0	70	30
Тривожність	50	30	20
Самоконтроль	0	60	40
Готовність до ризику	10	80	10
Толерантність до невизначеності	0	80	20

За методикою «Короткий орієнтаційний тест (КОТ) В. Бузіна, Е. Вандерліка» було виявлено дані щодо рівнів інтегрального показника загальних здібностей, які представлено у таблиці 3. Із наведених табличних даних видно, що переважна кількість респондентів має середній рівень інтегрального показника загальних здібностей (60%), решта (40%) – високий рівень. Це свідчить про те, що у більшості досліджуваних спостерігається середній рівень швидкості та точності сприйняття, переключення, розподілу уваги при досить невисокому рівню відволікання; середній рівень розвитку здатності до узагальнення та аналізу, гнучкості мислення. Важливо відмітити, що у даній вибірці не зафіксовано жодного досліджуваного з низьким рівнем загальних здібностей.

Таблиця 3

Відсотковий розподіл рівнів загальних здібностей

Здібності	Рівні прояву (у %)
-----------	--------------------

	Низький	Середній	Високий
Інтегральний показник загальних здібностей	0	60	40

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Емпіричне вивчення професійно значущих особистісних властивостей майбутніх пілотів цивільної авіації як складової їх психологічної готовності до професійної діяльності дало нам можливість констатувати наступне.

1. Переважна більшість досліджуваних студентів-пілотів виявили високий рівень функціонування процесів збудження та гальмування, їх урівноваженості по силі та рухливості нервових процесів, що являє собою дуже сприятливу біологічну основу для здійснення льотної діяльності.

2. Професійно значущі риси характеру (нормативність, самоконтроль, готовність до ризику та толерантність до невизначеності) відповідають переважно середньому рівню прояву в опитаних респондентів. Тривожність у більшості опитаних є низькою, проте у 20% студентів виявлено високу тривожність, що є показанням для необхідності подальшого психокорекційного впливу з метою запобігання негативних явищ у ході навчально-професійної підготовки фахівця.

3. Інтегральний показник загальних здібностей у більшості досліджуваних відповідає середньому рівню.

Емпіричні дані, отримані нами в результаті вивчення професійно значущих особистісних властивостей як компонента психологічної готовності студентів-пілотів цивільної авіації на констатувального етапу дослідження, будуть використані при розробці Програми розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до їх професійної діяльності.

Література

1. Ільїн Є. П. Психологія індивідуальних відмінностей. Харків: ХНУ ім. Н.В. Каразіна, 2010. 701 с.
2. Хохліна О. П., Куценко І. В., Гребенюк М. О. Загальна психологія: хрестом.: навч. посіб. Київ.: НАВС, 2013. С. 441-447. –

ISBN 978- 966-138-001-0.

3. Чернявська С. М. Професійно значущі особистісні властивості як компонент психологічної підготовки до професійної діяльності пілотів цивільної авіації в умовах війни. Міжгрупово-взаємодія в умовах війни: ідентичності, картини світу, долання травми: матеріали круглого столу (9 чер. 2022 р.). Київ, 2022. С. 53-56.

4. Чернявська С. М., Хохліна О. П. Психологічна готовність до діяльності як умова професійної самореалізації студентів-пілотів цивільної авіації. *Moderní speky vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o. — Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o., 2021. С.287-306.*

Mykola Shmyrko
PhD. Student, teacher
National aviation university
Kyiv (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL RISK FACTORS OF INTERNET ADDICTION IN ADOLESCENT RELATED WITH STRESS

The importance of psychological research on internet addiction in adolescents cannot be overstated. Adolescence are one of the most vulnerable period when it comes to internet addiction, as young people are at a developmental stage where they are still forming their identities and social relationships. Internet addiction can have a significant impact on their psychological, social, and academic development, which can have long-term consequences for their overall well-being.

Psychological research on internet addiction in adolescents can help us better understand the risk factors, underlying causes, and consequences of this disorder. This knowledge can then be used to develop more effective prevention and treatment strategies for adolescents who are at risk for or have developed internet addiction [5].

On the other side, stress does the most impactful influence to adolescents. Chronic stress can lead to a range of negative outcomes, such as depression, anxiety, substance abuse, and physical health problems [2, 4, 7].